

ГЛОБАЛНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРЕКОМПОЗИЦИЈЕ И ПОЗИЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Драган Јевтић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија,
Школа националне одбране

Глобални геополитички токови од садашњег унимултиполарног поретка усмерени су ка тенденцији настанка мултиполарног света, повећања броја центара моћи и модела економско-политичких система који су различити у односу на неолиберални економско-политички модел. Глобалне геополитичке визије Махана, Макиндера и Спајкмена и даље су актуелне. Иако су велике силе и центри моћи на светском нивоу носиоци глобалних економских и политичких токова који одређују судбину неразвијених и малих земаља, тенденције промена у светском систему које се дешавају у садашњим условима, у складу са законитостима геополитичких процеса исказаних у геополитичкој историји, одредиће и могуће позиције малих земаља у сложеним геополитичким односима.

Свет се од идеолошке поделе и биполарне равнотеже снага светских држава у Хладном рату кретао до униполарног светског поретка на крају Хладног рата, са карактеристиком огромне неравнотеже и асиметрије у расподели богатства и моћи између светског центра и периферије, у процесу глобализације после Хладног рата, до сукоба цивилизација као облику отпора моћи униполарном центру и његовој доминацији, процесима демократизације и универзализације једнообразних вредности, као и последици повећања асиметричних процеса глобализације оличених у повећању неједнакости и зависности.

Средишња нит геополитичких процеса на размеђу хладноратовског и постхладноратовског света представља геоекономски односи у којима се земље периферије налазе у позицији прихватања економско-политичких модела, институција и вредности развијених земаља, док глобални процеси креирају односе нееквивалентне размене јаких и слабих актера и не обезбеђују социо-економску безбедност слабих актера процеса глобализације.

¹ Сукоби цивилизација су највећа претња светском миру и међународни поредак заснован на цивилизацијама, најсигурнија је заштита од светског рата". Цивилизације према Хантингтону су: Синичка (Конфучијанска), Јапанска, Хинду, Исламска, Западна, Православна, Латиноамеричка, Афричка. Као што различите цивилизације имају своје особености и вредности, и важније светске религије имају заједничке кључне вредности. Светске религије су западно хришћанство, православље, хиндуизам, будизам, ислам, конфучијанизам, таоизам, јудаизам - Хантингтон С, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 14, 49, 271, 356.

Супротстављеност геополитичких концепција великих сила и геополитичке промене производе глобалне геополитичке прекомпозиције, а управо оне су фактор који ће одредити судбину малих земаља и њихову геополитичку позицију. Оне морају стално вршити усклађивање својих унутрашњих друштвених фактора ради стварања могућности за максимизацију користи односно минимизацију штета.

Кључне речи: *геополитика, велике силе, прекомпозиције, сукоби цивилизација, мале земље, Србија*

Увод

Доминирајућа глобална геополитичка концепција везана је за остваривање доминације над Евроазијом од стране евроатлантских партнера предвођених САД и НАТО. Ова концепција према креаторима светске геополитике би се могла остварити спровођењем двоструке улоге САД на истоку и западу Евроазије. На западу Евроазије би се интегрисале Русија, Турска и Јапан у проширени Запад, чиме би створена основа за одржавање сложене равнотеже на истоку Евроазије у чијем центру је Кина. У остваривању ове визије примарни задатак који САД постављају пред себе јесте успостављање и одржавање уједињене Европе под својим вођством и безбедносном заштитом НАТО, која је предуслов за остваривање њене доминантне и водеће улоге у Евроазији. У проширеној, мање вероватној варијанти, истински демократизована Русија, како то наглашава Бжежински, нашла би се у оквиру проширеног и виталнијег Запада. На тај начин се тежи раздвајању геополитичког савеза Русије и Кине који би као центри моћи, међусобно уједињени, у одређеним геополитичким прекомпозицијама могли извршити уравнотежење САД. Опасност по Запад представља исламски фактор који може постати озбиљна претња остварењу геополитичких интереса Западне цивилизације. У факторе геополитичких прегрупписавања и прекомпоновања можемо сврстати геоекономске² односе, прожете асиметричном и неравномерном глобализацијом са свим својим непосредним и посредним последицама, сукобе цивилизација, глобално политичко буђење, слабости неолибералног економско-политичког модела итд. Геополитичка позиција малих земаља, међу којима се налази и Србија, у условима нове прерасподеле светске моћи настале завршетком Хладног рата, али у процесу њеног постепеног померања са Запада на Исток, остваривала би се у односу на интересе центара моћи који у већој или мањој мери уважавају виталне националне интересе и омогућују њихову несметану реализацију.

Основна полазишта англосаксонске геополитичке концепције

На крају 19. века Махан је државе поделио на таласократске (поморске силе) и телурократске (копнене силе) и истакао значај поморске силе као пресудне у односу на копнену силу. Поморска сила има веће могућности маневрисања и контроле

² Геополитичко становиште узрока ратних конфликта изражено је преко војностратегијских, а у доба продубљеног и убрзаног процеса глобализације после Хладног рата, и геоекономских интереса великих сила, као и кроз њихов значај у остваривању војнополитичке или економске доминације на регионалним или светском нивоу – Јевтић Д, Талијан М, Врачар М, „Култура рата и претпоставке културе мира као основе остваривања безбедности”, Зборник радова, Бања Лука, 2016.

глобалних комуникација, па је стога она пресудна за коначни исход рата. Разматрање значаја поморске силе довело га је до закључка да „САД имају поморску судбину”, односно да ће могућности глобалне доминације од стране САД бити одређене њеном способношћу да оствари глобалну поморску надмоћ. Поморска надмоћ САД могла је бити остварена сарадњом са Великом Британијом, у то време доминантном поморском силом, уз истовремено спречавање јачања поморске моћи Јапана на Пацифику, као и онемогућавање Немачке да оствари поморску претензију. Овај страх је у даљем имао тежњу да превентивно спречи поморско-копно партнерство између Немачке и Русије или Јапана и Русије.³ Махан је такође развио и стратегију анаконде према којој „континенталну масу треба гушити у прстеновима анаконде, стезати је на рачун приобалних зона изведених из њене контроле и онемогућавати јој излаз на морске просторе”. Примена стратегије анаконде подразумева блокаду приобаља противника, спречавање коришћења битних поморских лука и прилаза отвореном мору дуж читавих линија на обалама, као и линија које улазе у унутрашњост приобалних делова попут анаконде.⁴ Маханове геополитичке опсервације у теоријском смислу имале су своју практичну повезаност за простор Евроазије, као пресудне континенталне масе, за активности усмерене ка Русији као земљи која заузима највећи део овог евроазијског простора.

Макиндер Халфорд је обликовао једну од првих геополитичких визија. У центру његове глобалне геополитике⁵ налазе се Сибир и централна Азија који се налазе у срцу Евроазије и представљају „срце копна” (Heartland). Ове области су неосвојиве тврђаве јер су сувише велике да би се могле војно контролисати и превише су удаљене од позадинских база непријатељских држава. Макиндер истиче да Heartland представља „географски стожер историје јер се светска историја одвија око тог средишта”, и чини централни део глобалног система. Heartland је простор од пресудне стратешке важности и доминира „светским острвом”, а које представља Евроазија. Европа је део унутрашњег полупрстена који се поклапа са евроазијском обалом и припада светском острву.

Велика Британија, Јапан, САД и Латинска Америка представљају „спољни полупрстен” окружујући светско острво. „Онај ко буде контролисао Heartland, контролисаће светско острво. Онај ко буде контролисао светско острво контролисаће свет”, указује Макиндер.⁶ Поремећај у односима две силе које су биле претенденти за светски престо, Велике Британије и Русије, изазвала је Немачка која је имала настојање да повећа своје колонијалне поседе. Русија (СССР) и Велика Британија постали су од дотадашњих ривала и супарника савезници како би извршили уравнотежење Немачке. Међутим, настанком СССР као светске силе створен је супротан пол моћи који је требао да изврши уравнотежење СССР, оличен у САД и Великој

³ Прокоповић Д, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 67.

⁴ Исто, стр. 68.

⁵ Геополитика је се удаљила од својих почетних одредница географије и политике, речју географске судбине, и укључила и обахватила односе између великих сила, без обзира на њихову географску повезаност, као на пример геополитички однос САД и Кине иако их дели океан - Махубани К, *Велика конвергенција – Азија, Запад и логика једног света*, ЦИРСД, Београд, 2015, стр. 159.

⁶ Авијуцки В, *Континенталне геополитике – свет у 21. веку*, Клио, Београд, 2009, стр. 9.

Британији, а касније и у другим земљама западне хемисфере. Геополитичке теорије Махана и Макиндера створиле су основе за разраду планова за геополитичко окруживање и изоловање Русије ради очувања америчке глобалне доминације.

Спајкмен Николас је током Другог светског рата надоградио Макиндерову теорију. Он је поред Heartlanda увео концепт Rimlanda или „прстена копна”. Rimland се поклапа са Макиндеровим унутрашњим полупрстеном. „Онај ко буде контролисао ободни простор (Rimland), контролисаће Евроазију, онај ко буде контролисао Евроазију, држаће судбину света у својим рукама”, истиче Спајкмен.⁷ У средишту супарништава великих сила увек се налазила нека трећа држава или група држава. Поседовање обале је од већег стратешког значаја него поседовање унутрашњости копна, истиче Спајкмен. Због значаја обале Американци су сконцентрисали своје тежиште на обале Евроазије.⁸

Слика 1 – Срце копна и ободни простор⁹

Спајкмен за разлику од Макиндера сматра да за овладавање светом пресудну улогу нема срце копна (срце света) већ ободни простор (Rimland) који је важнији од њега. Ободни простор се пружа од Скандинавије, делова западне и средње Европе, источне Европе, Турске, Ирана, Ирака, Авганистана, Пакистана, Индије, југоисточне Азије и Кореје. Дакле, ободни појас се простире око Евроазијске копнене масе и представља простор сукобљених интереса у борби за светску доминацију. Макиндер уочава и закључује да је Русија стратешки важна земља за геополитичке

⁷ Авијуцки В, *исто*, стр. 10.

⁸ *Исто*.

⁹ <http://infomapspplus.blogspot.rs/2014/07/geostrategy-what-is-heartland.html>

циљеве САД, а као највећи изазов истиче могућност зближавања Немачке и Русије јер би тиме био пробијен источни бок „унутрашњег полумесеца“ при чему би била нарушена равнотежа снага.¹⁰

Овладавање срцем света најбитнији је циљ било које силе која настоји да оствари глобалну надмоћ и заузме светски престо. Међутим, овладавање срцем света и ободним простором немогуће је да пође за руком ниједној самосталној великој сили већ је потребно да она око себе окупи коалицију држава и створи такав амбијент у којем ће их придобити на посредан и прикривен начин истицањем у први план заједничких циљева, интереса и вредности. Због тога, како Бжежински истиче, постоје геостратешки играчи и геополитички стожери који су битни за партнерство са водећом суперсилом ради задобијања контроле над Евроазијом и остварење глобалне доминације. У геостратешке играче он сврстава Француску, Немачку, Русију, Кину и Индију. Групи земаља геополитичких стожера припада Украјина, Азербејџан, Јужна Кореја, Турска и Иран.¹¹ Под геостратешким играчима подразумевају се државе које су способне да моћ и утицај усмере ван својих граница ради промене одређеног геополитичког стања у делу у којем су погођени амерички национални интереси испољавајући на тај начин потенцијал за брзо геополитичко маневрисање и прегруписавање. Геополитичке стожере представљају државе чији значај произилази из њиховог осетљивог положаја у коме би њихово евентуално нестабилно стање и слабости могли изазвати последице и негативан утицај на понашање геостратешких играча.¹²

Украјина је веома битан геополитички стожер јер је гранична земља са Русијом и веза Русије са Европом, великих ресурсних капацитета и приступом Црном мору. Украјина је историјски руска интересна зона али је пожељна и на Истоку и на Западу због различитих и противуречних интереса. Оружани сукоби у Украјини и борба између САД и Русије по питању тежњи за остварење сопствених интереса у тој области је евидентна. Украјина је веома важна држава јер представља одбрамбени штит у Централној Европи, док се преко ње остварује контрола западних и јужних граница Русије. Азербејџан је са својим енергетским налазиштима у геополитичком смислу веома битан, али и као енергетска траса која би повезивала западно тржиште са средњоазијским републикама ван контроле Русије. Турска¹³, је јужни ослонац НАТО, и заједно са Ираном, иако су супарници, има улогу у региону Каспијског језера и средње Азије. Она контролише приступ Црном мору из Медитерана и представља противтежу Русији у том делу света.

¹⁰ Унутрашњи полумесец (Inner crescent) представља рубна подручја евроазије и састојао се од од територија тадашње Немачке, Аустроугарске, Отоманске империје, Индије и Кине. Спољашњи полумесец (Marginal crescent) чине Велика Британија, Канада, САД, Јужна Африка и Јапан.

¹¹ Бжежински З, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999. стр. 40-43.

¹² Геополитички стожери су битни због географског положаја због којег могу добити значајну улогу, спречити приступ одређеним областима, битним ресурсима или као заштита за одређену државу или регион – Бжежински З, *исто*, стр. 41-42.

¹³ САД је неопходна војна доминација у западном простору, са јаким упориштем на Балкану, на коме се значајно ослањају на исламски фактор и неоосманистички утицај - Талијан М, Врачар М, Јевтић Д, „Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама западних сила и исламских центара моћи“, *Војно дело*, 5/2015, стр. 81.

Блиски исток је веома важно подручје за далекосежне планове овладавања Евроазијом и представља раскршће Европе, Азије и Африке, па стога контрола над тим простором обезбеђује геостратегијску предност. Овладавање Блиским истоком од стране САД отворило би несметан приступ јужним границама Русије и западним областима Кине и остваривање контроле средњоазијског и кавкаско-каспијског региона. За контролу Блиског истока најзначајнија држава је Иран чијом дестабилизацијом би то било могуће остварити. Продубљивање кризе у Сирији у функцији је дестабилизације Ирана ради овладавања кључном области Евроазијског обода, истиче Прокоповић.¹⁴

Геополитичко надметање по сценарију САД спроводи се на целом „ободном простору”, почев „од Скандинавије, преко источне Европе, Блиског истока и северо-источне Африке, каспијско-кавказског подручја, средње и југоисточне Азије, до јапанских острва и Корејског полуострва, укључујући радикални муслимански фактор, чије ангажовање у одређеним контекстима може бити корисно, првенствено у средњој и југоисточној Азији, где би се радикални ислам употребио за дестабилизацију Русије и Кине.”¹⁵

Евроатлантско партнерство помера своје границе према истоку и обезбеђује војно присуство у пријатељским државама, док се додатна експанзија НАТО остварује преко програма Партнерство за мир у оквиру кога се проверава спремност одређених земаља за пуноправно чланство. Пријем балтичких и земаља источне Европе у НАТО оставља јак утисак да је приоритет евроатлантске експанзије опкољавање Русије и да стратегија анаконде није параноична фобија већ константа геополитике САД према простору Заједнице независних држава са тежиштем на Русији, указује Килибарда.¹⁶

САД теже обуздавању Русије из геополитичких разлога, при чему се подразумева да се Русији не сме дозволити да поврати своју величину и моћ и постане прави супарник јер би на тај начин геополитичка визија за контролу Евроазије била онемогућена. Овакве намере произилазе из неопходности обуздавања било које државе на простору Евроазије која израста или делује са позиције велике силе. За остварење глобалне хегемоније настојање САД усмерено је ка контроли Европе на идеолошком, политичком и војном плану.¹⁷ Уз помоћ Европе се „консолидује трансатлантски амерички мостобран ка евроазијском континенту, чиме уједињена Европа постаје одскочна даска за проширење међународног демократског и кооперативног поретка на Евроазију”, указао је Бжежински.¹⁸ Русији је намењена улога регионалне силе у оквиру Запада чиме је искључена могућност њеног самосталног геополитичког правца, у најблажој варијанти геополитичке концепције САД.

¹⁴ Прокоповић Д, „Криза у Сирији и глобална нестабилност” Културни центар, Нови Сад, 25.09.2013.

¹⁵ Исто

¹⁶ Килибарда З, Младеновић М, Ајзенхамер В, *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 24.

¹⁷ Перишић С, „Савремено геополитичко сучељавање Запада и Русије – Да ли је на помоли нови раскол између Европе и Русије”, *Војно дело*, бр. 4/2015, стр. 56.

¹⁸ Бжежински З, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 84.

Геополитичке промене и феномен глобалног политичког буђења

Процес глобализације у геополитичком смислу је довео до промена. На крају 20. века дошло је до јачања центра светске моћи, првенствено земаља евроатлантског простора, концентрисања богатства и моћи у малом броју земаља, односно, извршена је прерасподела укупне моћи (првенствено преко извора економске моћи). Процес глобализације и институције које су успостављене ради њене имплементације (ММФ, СБ, СТО...) повећали су могућности остваривања сопствених циљева и интереса моћних земаља на рачун земаља које нису конкурентне на светском тржишту, у условима укидања могућности заштите сопствених економија заштитним мерама, са израженим слабостима малих и недовољно развијених земаља у сфери геоекономских односа.¹⁹ Међутим, богатство и моћ униполарног светског центра у односу на остатак света релативно ће ослабити у будућности, што ће бити резултат бржег раста других актера и распршивања моћи.²⁰

Нагли успон Америке као прве глобалне суперсиле, и последње, по мишљењу Бжежинског, наступио је услед дезинтеграције и фрагментације СССР и мирног краја Хладног рата. У развоју међународних и геополитичких односа од доба краја Хладног рата до данас утицај Запада је опао јер ширење демократије, обезбеђење међународног мира и друштвени уговор који су понуђени човечанству нису дали очекиване резултате. Због промене у дистрибуцији глобалне моћи, повећања неједнакости, неравноправности и зависности, неравномерне и асиметричне глобализације, агресивних, често и неоправданих војних интервенција, наметања модела развоја држава и друштва, настао је феномен глобалног политичког буђења.²¹ За разлику од ранијих манифестација политичког буђења која су била географски изолована (француска револуција, европски национализам, социјално политичко буђење) и нису имала глобални домаћај, бољшевичка револуција, светски ратови у 20. веку,²² постколонијално наслеђе²³ и асиметрична глобализација после Хладног рата са израженом диспропорционалном расподелом глобалне моћи довели су до тога да масовно политичко буђење добије глобални карактер.

¹⁹ Економска моћ биће распршенија у будућности. Мала је вероватноћа да ће било која самостална сила достићи 30% учешћа у светском друштвеном производу који је Америка достигла и држала током највећег дела 20. века, а њен ниво од 50% светског из 1945. године остаће недостижан. Западна политичка доминација на светском нивоу постепено слаби током неколико деценија, иако је била дуга и трајала неколико векова непрекидно - Бжежински З, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 13.

²⁰ Симић Д, *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 303-309.

²¹ Овај термин у употребу увео је Збигњев Бжежински објашњавајући феномен повећања свести неразвијених и слабих у процесу глобализације у вези са степеном неједнакости и неравноправности људи у различитим деловима света у односу на богатство и комфор малог броја људи развијених земаља који су остварени неравноправном расподелом моћи и богатства у току успостављања глобализације и униполарног светског поретка.

²² Бжежински З, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, стр. 36.

²³ Доминација западних сила траје преко пет векова, у 16. веку је доминирала Шпанија, у 17. Холандија, у 18. Француска, у 19. Велика Британија, а у 20. веку САД - Авијуцки В, *исто*, стр. 33.

Демографска експлозија у неразвијеним деловима света, недостатак ресурса и животних перспектива представља кумулативни ефекат међузависног света повезаног савременим технологијама и изражава бунт младих људи из неразвијених и периферних делова света које чине и политички активни и образовани, незапослени и друштвено искључени. Телевизија и интернет повезали су изоловане популације и повећале способност за мобилизацију политичке и емоционалне свести милиона људи. Политичко буђење представља реакцију на сиромаштво, продужену спољну доминацију, оспоравање достојанства, сталан недостатак животних могућности и постојање неједнаких шанси. У земљама Блиског истока постоји интензивна мржња против америчких војних интервенција и војног присуства на тим просторима због чега се такви акти посматрају као континуитет западног империјализма и осећају као главни разлог њихових проблема.²⁴ Хантингтон је већ у задњој деценији 20. века најавио да ће конституисање светског поретка бити засновано на цивилизацијама и истакао да ће покушаји да се друштва из једне цивилизације преместе у другу бити неуспешни јер ће се земље груписати око водећих држава које чине језгро њихове цивилизације. Основ за груписање су култура и културни идентитети где западне универзалистичке вредности долазе у озбиљан сукоб са другим цивилизацијама, нарочито са Исламом и Кином.²⁵ Ширење НАТО које би имало ограничење на земље Западне цивилизације указало би на улогу Русије као најважније државе Православне цивилизације и означило њено одговорност за поредак у Православној цивилизацији,²⁶ истакао је Хантингтон, али је ова цивилизацијска граница као што знамо померена приступањем православних држава под окриљем НАТО.

Основни узрок сукоба између Ислама и Запада налази се у основним противуречностима моћи и културе. Они припадају различитим религијама и културама. Сукоб је производ постојећих разлика између идеје ислама као начина живота који уједињује религију и политику насупрот хришћанској идеји одвојености бога од владара. Сукоб ове две цивилизације само је био замаскиран и замрзнут за време идеолошке поделе између либералних демократија и комунизма оличен у виду једног пролазног феномена у односу на сталне и дубоке сукобљености ислама и хришћанства. Ниво сукоба је порастао на крају 20. века са новом прерасподелом светске моћи и продубљивањем економских, политичких и културних разлика на основама асиметричне и неједнаке глобализације. Повећање броја муслиманског становништва, незапосленост и незадовољства младих људи створило је основу за притисак на суседне државе и миграције на Запад. Такође, утицај Запада да своје вредности и институције универзализује и прошири путем економске, политичке и војне супериорности и војним интервенцијама у муслиманском свету створили су

²⁴ Бжежински З, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, стр. 39.

²⁵ Културне сличности и разлике утичу на обликовање интереса, супростављености и заједнице држава. „Људи раздвојени идеологијом, али уједињени културом поново се спајају” - Хантингтон С, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 20.

²⁶ Извори сукоба могу наступити као последица интересно наметнутих и померених граница између појединих цивилизација. „Европа се завршава тамо где почиње западно хришћанство и почињу ислам и православље” – Хантингтон С, *исто*, стр. 180.

велику мржњу и нетрпељивост.²⁷ Наговештај стварног сукоба цивилизација између исламског света и Запада може бити фактор утицаја геополитичких прегруписавања и промена у оквиру којих се свет од глобалне конвергенције креће у правцу глобалних противуречности, истиче Махбубани. Јаз између Западне цивилизације и исламског света постаје све већи у коме доминира узајамно неразумевање које проистиче из историјских, религиозних и психолошких извора.²⁸

Смањење глобалне америчке премоћи дошло је средином прве деценије 21. века са консолидацијом Русије и даљим економским јачањем Кине, нарочито у другој деценији 21. века. Због јачања регионалних сила које постају претенденти на статус великих сила и повећање броја светских центара моћи још оштрије се повлачи граница Западне цивилизације од Финске на северу до Грчке и Турске на југу.²⁹ Истицање цивилизацијских разлика користи се ради хомогенизације земаља западне хемисфере. У учвршћивању и стабилизацији простора Запада, на значају посебно добија атлантизам, као и простор средње и источне Европе. Иако је глобално надметање великих сила појава историјског карактера и није нова, потреба очувања једног светског центра и униполарног поретка у глобализованом свету који тежи све тешњој међузависности и повезаности нема реалног оправдања за већину светских земаља. Глобално ширење интереса и вредности врши се на различите начине, док део стратегије САД представљају и војне интервенције у бившој Југославији, Авганистану, Ираку³⁰, Либији, при чему ће такве војне интервенције селективног карактера усмерене ка очувању глобалне доминације бити евидентне и у будућности, указује Прокоповић.³¹

Фактор геополитичких промена је и светска економска криза из 2007. године, природа њеног настанка, слабости неолибералног економско-политичког модела,

²⁷ „Нови светски поредак родиће се у експанзији муслиманских народа од Магреба до Пакистана”. Муслимани имају страх од претње коју запад представља њиховим веровањима и њиховом друштву, јер западну културу виде као материјалистичку, корумпирану и неморалну. Муслимани виде западни секуларизам, као нерелигиозност и неморалност - Хантингтон С, *исто*, стр, 20.

²⁸ Историјски извори неразумевања проистичу још од доба Крсташких ратова о којима западна и исламска митологија о истим догађајима говоре сасвим другачије, у којима су митови утиснути у саму културу. Религија је извор сукоба и неразумевања, где све мања религиозност на Западу и све већа у исламском свету постају све више супростављени. У секуларним западним друштвима одређене слободе су сасвим природне док у исламском свету одређене слободе речи и дела представљају извор светогрђа, гнева и презира. Психолошки извор неразумевања, обострано је присутан, у коме се исламске свет осећа понижено због двовековне колонизације, наставка активности против њихових интереса кроз деловање Израела, као и војних интервенција покренутих после Хладног рата - Махбубани К, *Велика конвергенција – Азија, Запад и логика једног света*, ЦИРСД, Београд, 2015, стр. 145-147.

²⁹ Прокоповић Д, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 430-431.

³⁰ Одлука о спровођењу војне интервенције на Ирак ипак није била спроведена због поседовања оружја за масовно уништење, што се касније испоставило, јер то оружје није пронађено. Ирак поседује 11% светских резерви нафте које су пет пута веће од резерви у САД. На Средњем истоку и Средњој Азији има око 70% светских резерви нафте и гаса (простор од врха Арапског полуострва до Каспијског мора) – Чосудовски М, *Глобализација сиромаштва и нови светски поредак*, Артист, Београд, 2010, стр. 20.

³¹ Након остварења глобалне доминације настао би империјализам као највиши могући степен светске доминације, изражен кроз глобални концепт у коме би постојао један свет, једну влада и једна империја - Прокоповић Д, *исто*, стр. 431.

као и понашање појединих кључних држава (носилаца процеса глобализације). Ви-сока потрошња изнад могућности висине друштвеног производа у САД била је евидентна у периоду пре кризе. Дуг САД расте геометријском прогресијом. Дугови су 2007. године износили 40.000 милијарди долара или преко 443% БДП, да би током кризе знатно порасли.³² Држава је преузела улогу спасиоца приватних банака и компанија трансферима новца у привреду³³, што је једна од основних негација неолибералног капитализма и неограничене улоге слободног тржишта.

Финансијски слом САД се прелио и ослабио остатак света, при чему је долар ојачао, истиче Комазец и указује да се долар користи за финансирање огромних војних расхода, војне интервенције у свету и покриће буџетског дефицита. Војни расходи САД су највећи у свету и износе приближно колико и издвајања свих других земаља заједно. Рат у Ираку и Авганистану је коштао око 1.700 милијарди долара. Цели пројекат финансирања противракетног штита у Пољској и Чешкој износиће 4,7 милијарди долара, а пројекат глобалног рата против тероризма око 140 милијарди долара.³⁴ Финансирање³⁵ на овом нивоу могуће је захваљујући долару као резервној светској валути. Велики број држава своје девизне резерве држи у доларима (Русија, Кина, Тајван, Јапан, Јужна Кореја и др.) финансирајући тако САД која је најразвијенија привреда у свету, док су Кина, Русија и Јапан највећи купци вредносних папира САД на берзама. Спољнотрговински дефицит САД износио је 2009. године 1.400 милијарди долара и наставља и даље да се повећава. Спољнотрговински дефицит финансира се емисијом долара и хартија од вредности на бази долара које купују државе које имају највећи извоз у САД повећавајући своје девизне резерве у САД, чиме на тај начин финансирају спољнотрговински дефицит САД и високу и нереалну потрошњу и стандард.³⁶

САД имају монопол на штампање долара који су искористиле за емитовање великих количина новца, указује Махбубани, и истиче да новац који се штампа за подстицање америчке привреде не остаје у САД већ одлази у остатак света генеришући финансијски ризик што негативно утиче на животе милијарди људи. Емиси-

³² Комазец С, Петровић Д, *Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 28.

³³ Буџетски дефицит САД порастао је од 58 милијарди долара у 1981. години, до 677 милијарди у 2006. години, да би добио експлозивни раст у 2009. години порастао на 1.750 милијарди (13,5% БДП). За спасавање највећих банака и осигуравајућих друштава од банкротства издвојено је 719 милијарди долара што са постојећим буџетским дефицитом у 2009. години износи 2.300 милијарди долара (15% БДП). Истовремено, јавни дуг САД повећао се са 1.000 милијарди у 1981. години (35% БДП), на 12.000 милијарди у 2008. и 15.000 милијарди долара у 2009. години (113% БДП) - Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 31-35.

³⁴ Исто.

³⁵ У вези са наведеним подацима о трошковима САД, које можда прилично јасно одсликавају укупни војни трошкови, својерремено је истраживао Пол Кенеди који је истакао да „ако држава сувише стратешки растегне своје снаге, освајањем пространих територија или вођењем скупих ратова, она ризикује да потенцијалне користи од спољне експанзије буду надмашене великом ценом свега тога, што представља посебан проблем ако је нека држава ушла у период релативног економског опадања“. Таква опасност може представљати претњу и по САД средњорочно или дугорочно, обзиром на процес преноса центра глобалне моћи и настајање одређених држава на мање ослањање на долар као средство плаћање у будућности – Кенеди П, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500 до 2000. године*, ЦИД и ЈП Службени лист СРЈ, Београд, 1999, стр. 12.

³⁶ Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 76.

јом америчких долара без покрића и ван реалне контроле повећавају се међународне цене производа услед чега се у друге земље на тај начин увози инфлација. То омогућава улога долара као резервне светске валуте.³⁷ Због све нереалнијег и нестабилнијег финансијског система све већи број држава тражи реформу финансијског и монетарног система и светских институција, које су биле и остале производ групе најразвијенијих земаља, Међународног монетарног фонда (ММФ), Светске банке (СБ) и Светске трговинске организације (СТО).³⁸

Борба за очување постојећих и стицање нових природних ресурса биће један од најбитнијих чинилаца геополитичких промена у 21. веку. Највећи значај добиће земље које располажу највећим и најбитнијим ресурсима, као што су земље БРИКС³⁹, пре свих првенствено Русија, земље постсовјетског простора и Блиског истока. САД су земља са највећом потрошњом ресурса на свету и све више ће бити у дефициту ресурса и поред великог богатства сопствених ресурса, нарочито по питању нафте и гвоздене руде. Политика САД са позиција силе и моћи у међународним односима на крају 20. и почетку 21. века мотивисана је првенствено услед дефицита ресурса, у борби за њихову контролу на светском нивоу. У садашњим условима све више је присутна војна и политичка активност САД усмерена за добављање ресурса из других земаља, укључујући претње и оружане интервенције, као у случају Либије. У будућности ће све више расти значај одређених ресурса попут дрвета, питке воде, обрадивих површина, у којима доминира Русија у односу на највећи део планете, указује Комазец.⁴⁰

Земље БРИКС ће највероватније у будућности, пре свега Кина и Индија, наставити свој убрзани раст, као и Русија након укидања санкција уведених од стране ЕУ и САД, и повећати свој удео у светској економији. У евроатлантском региону може се очекивати смањење удела у светској економији, демографски проблеми, проблеми обезбеђења потребних ресурса и др. Економски центар света постепено и полако ће се селити из атлантског макрорегиона ка пацифичком са израженим значајем азијско-пацифичке области са средиштем у Кини. Русија са постсовјетским простором може имати посебно значајну улогу у економској, политичкој и војној сарадњи са Кином.

³⁷ САД имају могућност емисије дуга, кроз хартије од вредности, у домаћој валути, при чему се ризик девизног курса пребације на стране зајмодавце. Истовремено, САД могу понудити велики број кредита уз ниже каматне стопе за грађане за куповине аутомобила и некретнина, а влада има могућност да финансира веће дефиците у дужем временском интервалу са мањим каматним стопама - Махбубани К, *исто*, стр. 76.

³⁸ Нову развојну банку основале су земље БРИКС 2014. године на свом шестом самиту. Банка је основана са циљем да има комплементарну улогу Светској банци чије је седиште у САД, чиме би се утицало на смањење хегемоније САД и могућности задуживања малих и неразвијених земаља под повољнијим условима - <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:501056-Zemlje-BRIKS-osnivaju-sopstvenu-banku>

³⁹ Земље БРИКС су Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужноафричка република и представљају удружење економија у убрзаном развоју. Поред разлика у географији, области економије и друштвеног уређења, заједнички им је економски развој изнад светског просека, као и геополитичке идеје засноване на уверењу о неопходности мултиполарног света и потреби стварања алтернативних организација насупрот ММФ и Светској банци. БРИКС има око 40% светског становништва, велике енергетске ресурсе и брз економски раст.

⁴⁰ Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 130.

Између ЕУ и Русије у будућности може постојати значајна сарадња и партнерство обзиром на могућности обостране економске сарадње и заједничке интересе. ЕУ и њене чланице имају високо концентрисано знање и привредне технологије, али им недостају ресурси које поседује Русија. Спречавање њихове заједничке сарадње под утицајем САД и НАТО може представљати неприродну творевину која ће нанети обострану штету и утицати на смањење укупне безбедности Евроазије. САД теже да угрозе сарадњу земаља ЕУ и Русије, углавном користећи инструменте НАТО, као и својим директним утицајем ма земље источне Европе. Настојање САД на постављању ракетног штита у Европи усмерено је ка остварењу геополитичког интереса спречавања сарадње и раздвајања Русије и ЕУ, док најаву инсталације ракетног штита у Јужној Кореји изазива оштре критике Кине и Русије који сумњају да стварни разлози његовог постављања могу превазићи првобитну намену и да даљом доградњом могу бити усмерени против Кине и Русије у остварењу геополитичке доминације.

САД својим сталним ангажманима секуритизују питања угрожености безбедности Европе од стране Русије и стварају слику њене агресивности и жеље за новим просторима на територијама земаља Европе. „Европа, некадашњи центар Запада, постала је продужена рука чију игру дефинише Америка“, указује Бжежински и истиче да је јединство Запада⁴¹ под знаком питања јер хетерогена Европа нема довољно политичког јединства око заједничког глобалног циља при чему се продубљују геостратешке разлике. Француска се све више залаже за заједничко вођење са, другим великим силама, САД, Русијом и Немачком, Велика Британија је у процесу изласка из ЕУ након спроведеног референдума, док „Немачка тежи остварењу својих специјалних веза са Русијом“.⁴² Најразвијеније европске државе, и поред постојећих санкција, теже могућностима стварања економских и политичких односа са Русијом.

Глобалне геополитичке прекомпозиције

По завршету Хладног рата, распадом СССР, НАТО је остао једини војно-политички савез без супротне противтеже у војно-политичком утицају у свету, док су САД остале једина суперсила у међународним односима.⁴³ НАТО остаје моћно оружје које стоји на располагању САД у креирању светске политике обзиром на водећу улогу САД у овој организацији, при чему је у односу на период свог оснивања прерастао из војно-одбрамбеног у општи војно-политички савез евроатлантског простора са изразитом доминацијом САД. Тенденција развоја процеса преласка

⁴¹ Запад је одредница под којом се подразумева западна цивилизација којој припадају Западна Европа и Северна Америка. На западу живи око 12% светског становништва, док у остатку света 88%. Прерасподела богатства и моћи неравномерно је распоређена и она је тренутно у корист запада, који улаже напоре да се такво стање задржи. Овакво стање и настојања природно стварају контрадикцију између Запада и остатка света - Махбубани К, *исто*, стр. 131.

⁴² Бжежински З, *Америка-Кина и судбина света*, стратешка визија, стр. 37.

⁴³ Кегли Ч, Виткоф Ј, *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије југоисточне Европе, ФПН и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 954.

униполарног светског система ка мултиполарном све је евидентнија, где поред САД настаје више центара светске моћи, иако је појединачно гледано САД и даље највећа светска сила у међународним односима.

Улога САД у будућности у глобалним геополитичким односима је двострука, наглашава Бжежински, стварање ширег и виталнијег Запада и успостављање сложене равнотеже на Истоку. Прва улога САД на западу Евроазије значајна је као предуслов за испуњење друге улоге на истоку Евроазије где је главни конкурент у борби за светско вођство Кина. Центар глобалне геополитичке борбе је на простору Евроазије где ће бити одређена судбина света. „Проширени Запад простирао би се од Северне Америке и Европе до Евроазије, укључујући Русију, Турску и Јапан.“⁴⁴ „Да би се извршила обнова Запада, постигло веће јединство, усагласили циљеви и одиграле обадве улоге, односно двострука улога, од пресудног је значаја остваривање блиских односа са Европом, њено опредељење за учешће у НАТО, и њихови узајамни напори на привлачењу Турске и демократизоване Русије у Запад. Такође, неопходно је непосредна и искрена сарадња највећих европских сила, Немачке, Француске и Велике Британије, на економском, политичком и војном савезништву које ће бити дограђивано и унапређивано“, указује Бжежински.⁴⁵

Промена геополитичког устројства света дешава се под утицајем светске економске кризе из 2007. године која са собом носи дубинске процесе и појаве и утиче на постепену промену светског поретка. Глобална економска и финансијска криза настала је на простору САД, проширила се на читав свет, приказујући експанзивну потрошњу у САД без реалног покрића.⁴⁶ Као дугорочне последице кризе јавиле су се социјална несигурност, незапосленост и реални пад плата како у развијеним тако и у неразвијеним земљама.⁴⁷ Криза је изнедрила и сазнање о нестабилности неолибералног економско-политичког модела и његовим недостацима. Он је прихваћен у низу земаља и углавном је наметнут одозго, из политичких структура, донесен и надгледан од стране САД.⁴⁸ Најважнији догађаји и процеси у геополитичком окружењу који убрзавају процес промене светског поретка су далекосежне последице примене неолибералног економско-политичког модела на глобалном нивоу, посебно у земљама у

⁴⁴ За остварење улога потребно је оснаживање других димензија моћи: иновације, образовање, балансирање између дипломатије и употребе силе, квалитет вођства и унапређење привлачности демократског начина живота. Уколико Запад не успе да се уједини под вођством САД могло би доћи до његовог разједињавања са тешким последицама. Настали би нови конфликти интереса и створена нова ривалства. Део европских држава могао би да се прилагоди Русији - Бжежински 3, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, стр. 189-190.

⁴⁵ Исто, стр. 188.

⁴⁶ Неконтролисана емисија доларске новчане масе у свет, као и виртуелним капиталом настао спекулацијама на берзи кроз директне и портфолио инвестиције довели су до прскања надуваног балона. Либерализацијом банкарског пословања у САД кроз укидање разлике између комерцијалних и инвестиционих банака створена је могућност да се све банке баве берзанским пословима чиме је изгубљена контрола над капиталом и омогућене огромне спекулације. Куповином краткорочних државних обвезница САД многе земље, а нарочито Кина, кредитирале су САД, због чега су многе развијене земље због тога носиле велике губитке у условима кризе. Оне су изгубиле свој реални капитал због куповине хартија од вредности САД које су значајно биле обезвредене. На тај начин многе државе које су кредитирале САД у основи су финансирале спољнополитички и буџетски дефицит САД - Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 24.

⁴⁷ Исто, стр. 11-13.

⁴⁸ Исто, стр. 14.

транзицији. Ови догађаји и процеси даће импулс глобалним геополитичким прекомпозицијама у односима великих сила у борби за светски престо и светски поредак који одговара њиховим далекосежним националним интересима.

Савремене геополитичке промене и глобалне геополитичке прекомпозиције⁴⁹ иду у прилично сигурном правцу промене прерасподеле светске моћи и померања центра светске моћи са Запада на Исток. Померање центра моћи са Запада на Исток⁵⁰ (са Европе на Азију, и са САД на Кину⁵¹) је по својим последицама непредвидиво из чега може произаћи изазов глобалној безбедности, истиче Бжежински. У току тог надолазећег процеса настаје и промена светског поретка и снаге утицаја садашњих и будућих великих сила. И поред настојања САД да стварањем повољне геополитичке комбинаторике и секуритизације угрожености Европе од стране Русије заустави шире актуелне процесе распршивања униполарног светског центра и његове моћи тај процес ће вероватно бити незаустављив. Слабости хетерогености и нејединства ЕУ⁵², њених чланица и њихових сопствених националних интереса, условљавају ограничене могућности геополитичке комбинаторике САД у односу на Европе у свом наступу ка Евроазији.

Процес стварања мултиполарног света развија се услед постепеног слабљења реалне моћи САД и јачања више других светских сила, првенствено земаља БРИКС, дела јаких европских земаља, Јапана и других регионалних сила, постепено излазећи из сенке економско-политичке и културне доминације САД. Економска криза убрзала је процес кретања ка мултиполарном свету јер је светски центар (САД, Велика Британија и друге западне земље) имао највеће последице које су се прошириле на читав свет. Процес кретања ка мултиполаризму карактерише настајак других великих сила попут Кине, Русије, ЕУ као јединственог ентитета, као и Немачке и Француске, Индије, Бразила, Јапана и др.⁵³ Земље БРИКС поседују значајне потенцијале тврде моћи (величина територије и становништва, ресурси, војни и економски потенцијали) и остварују напредак и убрзани развој. Пацифички реги-

⁴⁹ Глобалне геополитичке прекомпозиције представљају геополитичке комбинаторике које су условљене одређеним геополитичким променама у глобалном динамичном светском систему који се непрестано мења. Оне означавају одређена сврставања и прегруписавања између држава, у којима значајну улогу могу играти разни недржавни актери, друштвене и политичке групе и покрети који могу попримити глобални карактер и остварити глобални домет. Сврставања се спроводе ради реализације сопствених и променљивих интереса различитих актера и која у крајњем утичу на могућности остварења хегемоније неке од великих сила и уравнотежење одређених центара моћи, односно, опадање једних и јачање других, са померањем главног центра светске моћи.

⁵⁰ Равнотежа моћи мења се међу цивилизацијама. Запад по утицају опада, расте моћ азијских цивилизација које повећавају своју економску, политичку и снагу, док исламска цивилизација доживљава демографску експлозију остављајући последице на земље са муслиманским становништвом и њихове суседе - Хантингтон С, *исто*, стр. 20.

⁵¹ Кинеска економија је, у 2014. години, престигла економију САД, према паритету куповне моћи, и износи 17.632 милијарде долара, док БДП САД износи 17.416 милијарди долара, објавио је ММФ. Процене финансијских аналитичара да ће се тај одос у наредним годинама додатно повећати у корист Кине - <http://www.ki.unizg.hr>

⁵² Укупне унутрашње нагомилане противуречности САД и земаља Европе слабе њихове укупне геополитичке позиције у односу на успостављене везе Русије и постсовјетског региона са Пацифичким макрорегионом и Кином..

⁵³ Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 131.

он полако и постепено преузима водећу позицију у светској економији у односу на досадашњу доминацију северног Атлантика.⁵⁴

Ситуација у Сирији и Украјини, случај Сноуден, афере Викиликс и Асанж, улога САД у настанку светске економске кризе из 2007. године, утицали су на смањење меке моћи САД и њен престиж у свету. Велика економска криза утицала је на губитке капацитета тврде моћи, а неолиберални економско-политички модел и принципи Вашингтонског консензуса који су примењивани у земљама у транзицији кроз шок терапије у највећем делу су доживели неуспех. У свету је присутна у све већој мери свест о америчким слабостима као што су „велики и растући дугови, продубљивање социјалних неједнакости, култура изобиља која обожава материјализам, финансијски систем отворен за похлепне шпекулације и поларизовани политички систем”,⁵⁵ закључује Бжежински.

На будући процес геополитичког прекомпоновања до изражаја ће доћи противуречности Запада који ипак није довољно хомогенизован и сагласан по питањима различитих интереса и циљева њених чланица. На то ће утицати и повећање незадовољства већег броја европских земаља због економских и политичких разлика у односу на земље првог круга ЕУ, као и због јачања немачког и руског геополитичког концепта.⁵⁶ Постепени раст утицаја Истока ствара страхове Запада од прихватања нових вредности азијског либерализма као модификованог и прилагођеног модела западних либералних вредности у појединим традиционалним друштвима.⁵⁷

Успостављање равнотеже у Азији у односу на Кину као силу у успону могуће је стварањем америчко-јапанског војног савеза, али је таква коалиција под знаком питања. Успех њеног настанка зависи од америчке способности да опстане као светска суперсила, одлучности на спречавању Кине да прошири свој утицај, као и способности коалиције САД и Јапана у супротстављању Кини без великог трошења ресурса и опасности настанка рата. У немогућности остварења тих услова Јапан ће постати део коалиције Кине. Ипак, остварење кинеске хегемоније смањиће нестабилност и сукобе у источној Азији, чиме ће се „смањити амерички и западни утицај у том региону и приморати САД да прихвате оно што су историјски покушавале да спрече: да кључним регионима света доминира нека друга сила”, указује Хантингтон.⁵⁸

Повезивање синичке (конфуцијанске) и исламске цивилизације може се проширити и продубити у супротстављању западној доминацији по значајном броју питања. Блиски односи и заједнички интереси Кине, Ирана и Пакистана могу се надаље развијати. Осећање савезништва у коме више неће бити економске, политичке, војне и културне доминације Запада делује прихватљиво, реално и привлачно земљама овог потенцијалног савезништва. Све веће потребе Кине за нафтом утицаће нај-

⁵⁴ Исто, стр. 129.

⁵⁵ Бжежински З, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, стр. 36.

⁵⁶ Немачки геополитички концепт је (средњоевропски) континентализам, а руски је евроазијство. Немачка представља економску силу и једну од најстабилнијих економија Европе због чега њен утицај у глобалним и регионалним оквирима расте. Она има снажну потребу за сарадњом са Русијом одакле стижу најјачи тонови за укидање санкција Русији, а њена економска сарадња са Русијом је на снажније ослоњена у међусобним билатералним односима на економску сарадњу и размену - Прокоповић Д, исто, стр. 432.

⁵⁷ Атлантизам и (средњоевропски) континентализам немају увек сагласне циљеве, некада сарађују а некада не, па се стога не могу сматрати као јединствени делови атлантског геополитичког концепта.

⁵⁸ Хантингтон С, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, стр. 263.

вероватније на проширење сарадње са Ираном, Ираком, Саудијском Арабијом, Казахстаном и Азербејџаном.⁵⁹

Евентуална коалиција Кине и Русије, и можда Ирана, била би најопаснији сценарио по америчке националне интересе, представљала би коалицију против америчке хегемоније и поред одређених историјских противуречности ових земаља. У оквиру великог глобалног геополитичког престојавања, мада са малом вероватноћом, Бжежински указује на могући тајни немачко-руски споразум или француско-руски савез.⁶⁰ Могућност њиховог настанка може се јавити само услед потпуног заустављања европског уједињења, разбијања интеграције ЕУ или у случају великог погоршања односа Европе и Америке.

У пројекцији структуре међународног система у будућности, у североисточној Азији постоје три државе које имају бројно становништво и велико богатство да буду велике силе, Кина, Јапан и Русија иако ниједна од њих за сада нису потенцијални хегемон, истиче Миршајмер. Као највероватнији сценарио у Европи у геополитичком смислу, Миршајмер предвиђа смањење утицаја САД у односу на растући утицај Немачке као доминантне државе, док ће се поредак постепено померити ка мултиполарности са учешћем других европских великих сила.⁶¹

Односи Русије и Кине у периоду после Хладног рата постају знатно бољи и кооперативнији у којима препознају обостране заједничке интересе у геополитичкој сфери. Међусобни проблеми су решени док се трговина повећала. Русија је постала важан снабдевач Кине војном опремом и савременим технологијама у тој области. Руско-кинески односи су као и кинеско-исламски постали средство за заустављање западне хегемоније изражене кроз моћ и ширење универзалистичких западних вредности. Односи између цивилизација су сложени и променљиви, истиче Хантингтон, и указује да заједнички интереси, често заједнички непријатељ из треће цивилизације, могу довести до зближавања земаља из различитих цивилизација.⁶² На основу хегемоније САД и глобалне светске доминације која је подстакнута војном моћи, ширењем НАТО на исток Европе, као и стратешким партнерством са Јапаном, Кина је учврстила савез са Русијом ради остварења противтеже и уравнотежења партнерства САД и Јапана, како би избегла да буде истиснута и са Истока и са Запада. Оваква врста сумње и маневрисања у атмосфери међусобног неповерења може се очекивати и у будућности.⁶³

Геополитичка позиција Србије у односу на интересе центара моћи

У формирању геополитичке позиције Србије према великим силама, најважнији национални интереси, који би успостављањем различитих односа са њима требало у што већој мери реализовати су очување њене независности, суверенитета и те-

⁵⁹ Исто, стр, 265.

⁶⁰ Бжежински З, *Велика шаховска табла*, стр. 55.

⁶¹ Миршајмер Џ, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009, стр, 475.

⁶² Хантингтон С, *исто*, стр, 270.

⁶³ Кегли Ч, Виткоф Ј, *Светска политика – Тренд и трансформација*, стр, 658.

риторијалног интегритета, економски развој, социјална безбедност грађана, демографски развој,⁶⁴ као и очување природних ресурса. Геополитичка позиција Србије, гради се у узајамном односу и сарадњи са ЕУ, САД, Кином, Русијом, БРИКС, несврстаним и другим актерима глобалних односа, а нарочито је одређена интересима које ови актери имају у односу са Србијом.

У геополитичком смислу интерес земаља ЕУ усмерен је у правцу очувања мира у региону и заштите од тероризма, масовних миграција, криминала и других негативних појава по ширу стабилност региона и Европе у целини. Интерес ЕУ у супротности је са интересом Србије по питању независности Косова што усложњава њихов међусобни однос. Ипак, ЕУ са свим својим чланицама нема јединствен став по том питању, у смислу признавања статуса независности Косова.

Геополитички интерес САД на Балкану усмерен је у правцу подршке независности Косова и директно супротстављен српским националним интересима. Утицај САД на овим просторима тежи потискивању утицаја Русије, док однос Србије са Русијом САД доживљавају као елементе дугог трајања (славенски народи, православне вероисповести, савезништво у историји). Сарадња са САД као светском суперсилом биће и у будућности од великог значаја обзиром на спор и постепен релативан пад њене моћи у односу на друге велике силе и битну улогу коју ће она играти у међународним односима и у наредним деценијама и поред размимоилажења по питању српских националних интереса. Сарадњу је потребно учвршћивати и дограђивати у свим сегментима у којима постоје сагласности по питању могућности економске, политичке, па и војне сарадње.

Русија на Балкану има интерес да задржи свој утицај, првенствено на Србију, да унапреди сарадњу у енергетици и ограничи или онемогући инсталирање ракетног штита. Русија подржава територијални интегритет и државне и националне интересе Србије и не ствара никакве препреке остварењу тих интереса. У остварењу својих геополитичких интереса Русија од Србије очекује да не уђе у НАТО који по њој представља инструмент дугог трајања у атлантистичкој геополитичкој концепцији опкољавања и изолације Русије од стране САД.

Геополитички интерес Кине на простору Балкана до сада није био превише изражен јер је она била концентрисана на остварење својих интереса у региону Далеког истока, али је са порастом њене укупне моћи повећана је њена заинтересованост за остваривање утицаја на друге светске регионе. У току 2016. године у оквиру посете кинеске делегације на челу са председником Кине исказана је воља за сарадњу на економском и политичком нивоу, при чему је кинеска страна са Србијом потписала више споразума и уговора. Кина настоји да оствари и оснажи сарадњу са Србијом као улазном капијом Балкана и Европе у којој у будућности може остварити свој утицај и успоставити сарадњу. Кина као велика сила има позитиван став према основним националним вредностима Србије и подржава пун територијални интегритет Србије.⁶⁵

Сарадња Србије са НАТО у оквиру програма Партнерство за мир је значајна и представља значајан допринос у остваривању међународног мира и безбедно-

⁶⁴ Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 222.

⁶⁵ Комазец С, Петровић Д, *исто*, стр. 224.

сти, због чега она треба да буде и убудуће заступљена. Сарадња треба да се остварује и са другим партнерима у оквиру савеза или са појединачним државама са којима Србија има интерес за сарадњу и где друга страна исказа заинтересованост, као и са Русијом, ОДКБ и другим партнерима. Србија је изабрала ванблоковски пут сарадње у безбедности, што је потврдила Декларацијом о војној неутралности.⁶⁶

Значај сарадње са несврстаним земљама је веома битан јер велики број земаља из ове групе није признало независност Косова, и у целини узев имају благонаклон став према Србији и њеним интересима. Негативну страну ове сарадње представља нејединство и нехомогеност ових земаља према различитим геополитичким питањима, као и могућност утицаја великих сила на њихову унутрашњу и спољну политику.

Због противуречних интереса Србије са појединим центрима моћи, сарадња са свим актерима међународних и глобалних односа добија на значају како би се у извесној мери ублажиле евентуалне могуће последице негативног става дела великих сила према појединим српским националним интересима. Сарадња са земљама БРИКС може бити од обостране користи јер исте имају позитиван став према виталним интересима Републике Србије. Добра страна ове сарадње односи се првенствено на политичку и економску сарадњу. Ове државе поседују јаке елементе тврде моћи и у перспективи ће у будућности преузети водећу улогу у међународним односима.

Дакле, у геополитичком смислу интерес Републике Србије постоји у успоставању, учвршћивању и даљој доградњи економске, политичке и безбедносне сарадње са ЕУ, САД, БРИКС, земљама региона, несврстаним, као и свим другим актерима међународних и глобалних односа на равноправним основама у којима ће до изражаја доћи могућности остварења српских националних интереса. Сарадња са овим актерима одвијаће се у различитим сферама и степеном могућности за сарадњу.

Закључак

Глобалне геополитичке визије Махана, Макиндера и Спајкмена су основа доминирајуће англосаксонске геополитичке концепције на глобалном нивоу, која у основи има моћ САД као прве и последње глобалне суперсиле, уз подршку НАТО, у тежњи да у силазећој путањи моћи која слаби у односу на друге актере, у сарадњи са геополитичким партнерима, очува и задржи глобалну доминацију дубоко у 21. веку. Добитак геополитичке победе је Евроазија као центар света чија контрола или освајање значи очување, односно наставак глобалне светске доминације.

⁶⁶ Декларација о војној неутралности РС донета је 2007. године. У декларацији је наглашено да је Србија опредељена против политике силе, угрожавања мира у свету, агресије и рата. „Одустајање од принципа војне неутралности и приступање НАТО обавезало би Србију да учествује у ратовима који нису у њеном интересу, ограничило би њену независност и слободу политичког одлучивања, угрозило би живото њених грађана и оптеретило унутрашњи преображај и напредак земље” – члан 6. Декларације.

Значај овладавања ободним простором Евроазије, унутрашњим и спољним полупрстеном, је од пресудног значаја за наступање ка Евроазији, са пресудним значајем Европе и обала Евроазије. Због дубине континенталног простора постоји тежња за примену стратегије анаконде која је могућа само уз учешће коалиције партнерских и других држава за придобијање за остварење „општецивилизацијског” циља. У стратегији за остварење овог циља спречава се савез Русије и Кине, као и исламских земаља у коалицији са њима или са једном од њих.

Нејединство Европе као геополитичког савезника САД онемогућава наступ ка Евроазији и повећава стратегијску дубину и ограничења. Због тога је проширење НАТО на исток Европе до самих руских граница, као и секуритизације Европе којом се њене државе мобилишу ка „надолазећој опасности” од стране Русије, од битног значаја за САД у успостављању појединих фаза ка реализацији коначног циља. У покушају опкољавања и изолације Русије, на основама украјинске кризе, економске санкције Русији и пад цене нафте су део намерних или случајних ефеката глобалних процеса који иду у прилог атлантској геополитичкој концепцији.

Због наставка Хладног рата долази до обостраног наоружавања и повећања тензија које се из реалних или ирационалних разлога повећавају страховитом брзином. Једна од првих „ненамераваних” последица које би се могле догодити био би завршетак Хладног рата у 21. веку без испаленог метка у којем би дошло до економског колапса Русије и његове унутрашње дезинтеграције, као што је то било са СССР. То би вероватно био нај јефтинији рат у историји ратовања са становишта добитка који се његовим трошком постиже. Међутим, мало је изгледа за такав развој догађаја.

Поступци држава усмерени на остварење једностране доминације могу на другој страни створити пол који ће извршити уравнотежење државе хегемона, односно његове коалиције. Дугорочни национални интереси Кине и Русије ће их све више приближавати све већој сарадњи ради супротстављања геополитичком угрожавању од стране САД, без обзира на билатералне односе Кине и Русије са САД и на степен развоја њихових односа. Антагонизми које Запад има са исламским државама и другим мањим и неразвијеним државама светске полупериферије и периферије могу утицати на њихово све веће зближавања са Кином и Русијом. Неравномерна расподела светске моћи, узроци светске економске кризе и понашање економски најјачих држава у кризи, управљање глобализацијом и њени неиспуњени циљеви на периферији и полупериферији света, као и геополитичка креирања криза у борби за ресурсе и светску доминацију оствариће свој утицај на све веће антагонизме и супротстављеност униполаризму и доминацији из једног центра.

Глобалне геополитичке прекомпозиције ће као и у историји вероватно ићи у правцу уравнотежења реално доминантног пола моћи, евроатлантског простора, у условима померања моћи на Исток и пораста његовог утицаја у глобалним размерама, као и нарастајућег феномена глобалног политичког буђења. Позиција Србије у односу на глобалне прекомпозиције биће одређена у уравнотеженој сарадњи са свим центрима моћи и другим актерима глобалних односа без потребе за искључивањем појединих на рачун других, као и у досадашњем истрајавању на политици војне неутралности која је дефинисана постојећим државним решењима.

Литература

- [1] Авијуцки Вјачеслав.: *Континенталне геополитике – свет у 21. веку*, Клио, Београд, 2009.
- [2] Бжежински Збигњев.: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- [3] Бжежински Збигњев.: *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, Факултет безбедности, Београд, 2013.
- [4] Јевтић Драган, Талијан Мирослав, Врачар Милинко.: „Култура рата и претпоставке културе мира као основе остваривања безбедности”, *Зборник радова*, Бања Лука, 2016.
- [5] Кегли Чарлс, Виткоф Јуџин.: *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије југоисточне Европе, ФПН и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 954.
- [6] Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500 до 2000. године*, ЦИД и ЈП Службени лист СРЈ, Београд, 1999.
- [7] Килибарда Зоран, Младеновић Мирослав, Ајзенхамер Владимир.: *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014.
- [8] Комазец Слободан и Петровић Драган.: *Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.
- [9] Махбубани Кишор.: *Велика конвергенција – Азија, Запад и логика једног света*, ЦИРСД, Београд, 2015. Миршајмер Џон.: *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.
- [10] Митровић Љубиша.: „Метаморфоза идентитета и култура мира у процесу глобализације и геополитичке транзиције Балкана”, у: *Идентитети и култура мира у процесима глобализације и регионализације Балкана*, Филозофски факултет, Ниш, 2007.
- [11] Митровић Љубиша, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- [12] Перишић Срђан.: „Савремено геополитичко сучељавање Запада и Русије – Да ли је на помоли нови раскол између Европе и Русије”, *Војно дело*, бр. 4/2015, Београд.
- [13] Прокоповић Душан.: *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2009.
- [14] Прокоповић Душан.: „Криза у Сирији и глобална нестабилност”, *Културни центар*, Нови Сад, 25.09.2013.
- [15] Симић Драган.: *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
- [16] Талијан Мирослав, Врачар Милинко, Јевтић Драган.: „Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама западних сила и исламских центара моћи”, *Војно дело*, 5/2015.
- [17] Хантингтон Семјуел.: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- [18] Чосудовски Мишел.: *Глобализација сиромаштва и нови светски поредак*, Артист, Београд, 2010.
- [19] <http://www.ki.unizg.hr>
- [20] <http://www.novosti.rs>
- [21] <http://infomapsplus.blogspot.rs/2014/07/geostrategy-what-is-heartland.html>